Humanist

28-14
Tweewekelijkse uitgave van het
Humanistisch Verbond
1 september 1973

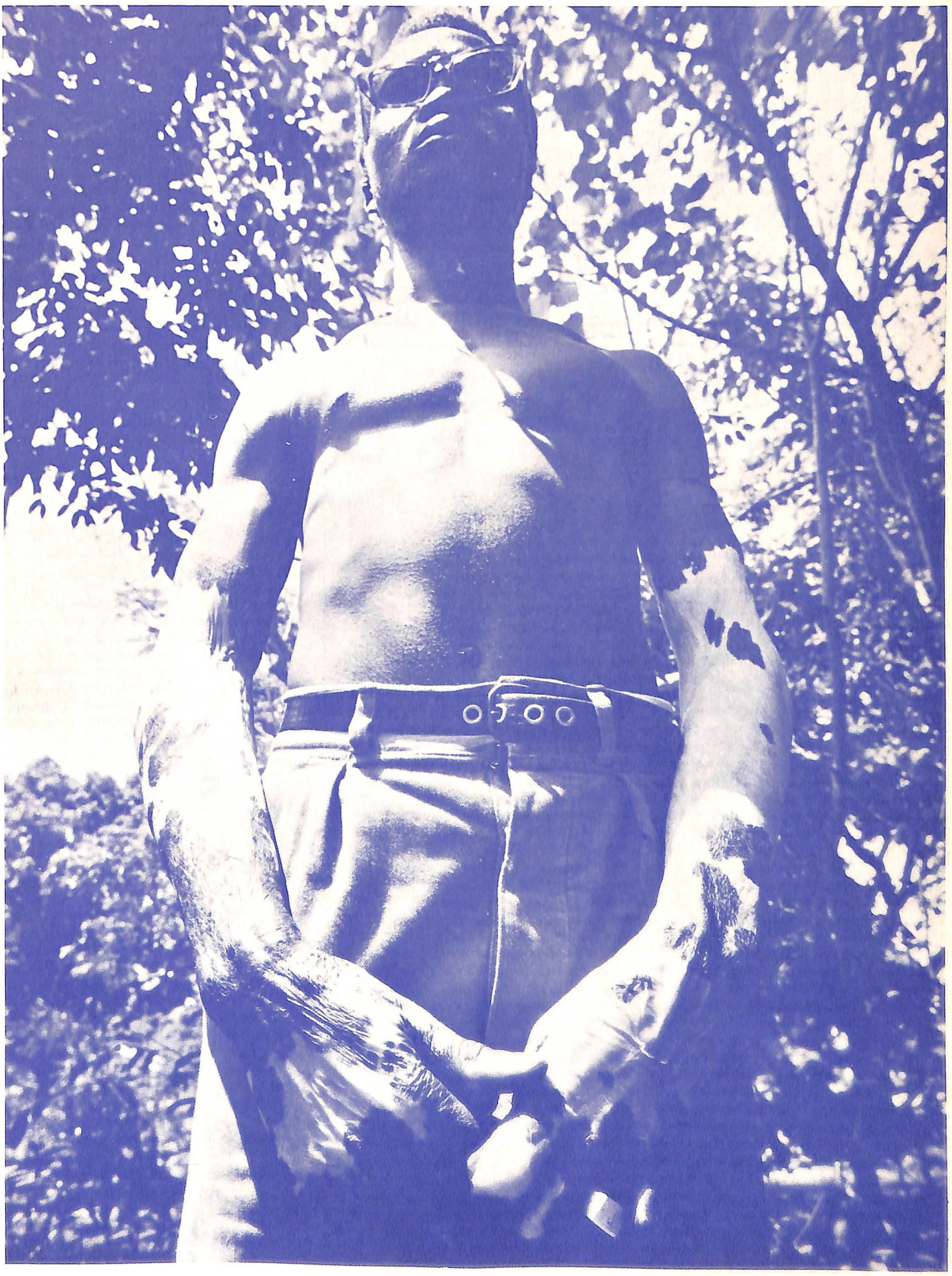

In de marge

De foto op de voorpagina is ons beschikbaar gesteld door het Angola-Comité te Amsterdam.

Bij alle discussies over het al of niet hebben plaatsgevonden van moordpartijen op Mozambique, zou bijna worden vergeten, dat ook de zwarte bevolking van die andere Portugese kolonie voor zijn vrijheid vecht. Die strijd kent niet alleen slachtoffers zoals deze mishandelde neger. Ook het Portugese volk moet er zwaar onder lijden. Wist u dat 49% van alle overheidsuitgaven in Portugal via het ministerie van Oorlog loopt? Geen wonder dat zestig procent van de Portugezen gemiddeld minder dan *f* 300,— . . . per jaar verdient.

Waarom oefenen de Westerse landen niet véél meer druk uit op hun bondgenoot Portugal om aan de huidige mensonterende situatie een eind te maken?

Fiege

Hoofdbestuur

Dr. A. J. Wichers
Alg.-sekretaris

Dit verslagje gaat over de vergadering van 17 augustus. De volgende data voor hoofdbestuursvergaderingen zijn 31 augustus, 7 en 21 september, 5 en 19 oktober, 2, 16 en 30 november. En vergeten we niet de Verbondsraadvergadering op 29 september!
Niet iedereen denkt al aan de najaarsmaanden; enkelen waren nog met vakantie, onder wie de voorzitter. Spigt zat daarom deze vergadering voor. Er waren twee gasten op 17/8; een uit het Gewest Zuid Holland en een van de Gemeenschap Gouda. We zijn blij dat het bezoek van bestuurders aan onze vergaderingen niet verloopt. Welkom!

HB

Er waren veel actualiteiten. Het COC legt ons vragen voor, en ook de Stichting Organisatie Gescheiden Mannen. Voorts Amnesty International en de Brede Vietnambeweging. Er wordt bekeken of, en zo ja wat, we kunnen doen. Maar de voornaamste actualiteit was natuurlijk de verkregen verdubbeling van zendtijd voor Radio en TV. Wat de TV betreft hebben we niet gekregen waar we om gevraagd hebben, en daar we menen dat onze vraag redelijk was, maken we kenbaar dat we van onze wens niet afzien. Maar overigens: het is natuurlijk fijn dat we nu 30 minuten radio en 8 minuten TV per week hebben. Dit gaat aanzienlijke consequenties hebben, voor onze Radio- en TV commissie en zijn medewerkers. Want zowel de bestuurlijke als de professionele taken worden zwaarder. Enfin, alles wordt voor 1 oktober in een nota aan het H.B. voorgelegd. De regeling van de zendtijd per 1 oktober zal wel een voorlopige worden; begin 1974 kan alles definitief ingepast zijn.
Wie een stuk of wat van onze prominenten met een heiligenaureool wil zien moet EGO van augustus 1973 te pakken zien te krijgen. Dit is het maandblad van de humanistische geestelijke verzorging voor militairen. En passant kan men dan ook kennis nemen van een commentaar van de scheidende hoofdraadsman Lips over onze beginselverklaring en het Humanistisch Perspectief. Eenmaal raden hoe dat commentaar luidt.
Vervolgens ging het nog om een notaatje Wichers en een commentaar Hommes over de gerichtheid van wetenschappelijk onderzoek. Zij komen daar samen weer op terug in verband met Humanistisch Perspectief. De rapporten die onze ecologiecommissies over het menselijke leefmilieu maken komen eerst naar het hoofdbestuur, alvorens ze in het najaar het land in gaan. We hopen dat ze dan breed worden besproken.

Driebergen, 20 augustus 1973

Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden (HSHB)

Zoals u wellicht bekend is, worden de leden van het bestuur van de plaatselijke HSHB-stichtingen benoemd door de besturen van de afdelingen (gemeenschappen) van de Vereniging tot Bevordering van Zelfstandig Denken De Vrije Gedachte, de Vereniging Humanitas en het Humanistisch Verbond.

De bijzonder grote belangen, die gemoeid zijn met de eksploitatie van een verzorgingstehuis of een wooncentrum voor ouderen maakt het noodzakelijk, dat in het geval van een of meer vakatures in een bestuur van een plaatselijke stichting, het bestuur van de plaatselijke afdeling van de drie benoemde instellingen de benoeming van een nieuw bestuurslid niet beschouwt als een formaliteit, doch goed beseft dat er behoefte is aan kundige bestuurders, die op financieel-ekonomisch en sociaal gebied een goed beleid kunnen voeren.
Daarom heeft het bestuur van de HSHB zich tot de hoofdbesturen van De Vrije Gedachte, Humanitas en het Humanistisch Verbond gewend, met de vraag er bij de besturen van de plaatselijke afdelingen (gemeenschappen) op te wijzen dat het van uitermate groot belang is dat zij van hun benoemingsrecht een zorgvuldig gebruik maken.

Dat betekent dat het gewenst is:

a. vooraf overleg te plegen met het stichtingsbestuur over de verlangde kwaliteiten van het te benoemen bestuurslid;
b. indien in eigen gelederen geen geschikte kandidaat gevonden kan worden ook buiten de ledenkring te zoeken naar een kandidaat, van wie verwacht mag worden dat deze zal handelen in overeenstemming met de beginselen van de vereniging door wie hij/zij benoemd wordt.

Binnenkort zal het hoofdbestuur zich tot de gemeenschapsbesturen wenden met het verzoek aandacht aan deze zaak te besteden.

In mijn leven...

In mijn leven, steeds uiteengerukt
Door de vlagen waar 'k aan blootsta,
Daar 'k niet kan hechten aan liefde en geluk
Die mij zullen drijven tot ik doodga,
Ontstaan soms plotsling enkle plekken
Van een stilte zoo onaangedaan,
Dat ik geloof in slaap te zijn gekomen
Bij de diepten waar geen onderstroomen
Meer door 't eeuwig stilstaand water gaan.

J. Slauerhoff

Prof. dr. ir. J. P. van Aartsen

Samen overleven

In deze rubriek ditmaal commentaar van Prof. Dr. Ir. van Aartsen op het geruchtmakende boek van:

Willem L. Olthuis.[1]) Grenzen aan de groei: 75 gesprekken over het Rapport van de Club van Rome - Utrecht/Antwerpen, A. W. Bruna & Zn. 1973. 480 pp.

Dit dikke boek bevat 75 interviews[2]) met bekende personen; verreweg de meesten hebben ook buiten hun eigen land een goede naam. In deze gesprekken, die uit den aard der zaak te beperkt zijn om een duidelijk inzicht in hun motieven te geven, komt toch in bijna alle gevallen een eigen mening naar voren over het beroemde onder leiding van Dennis Meadows aan het Massachusetts Institute of Technology (MIT, Boston) uitgevoerde werk aangaande de hachelijke positie waarin de mensheid in de jaren '70 verkeert en over het erop aansluitende „Nawoord" van het Uitvoerend comité van de Club van Rome.

In de meeste gevallen is wat de geïnterviewden te zeggen hebben van grote waarde voor het verkrijgen van een goed inzicht en een evenwichtige beoordeling van het oorspronkelijke rapport. Helaas is hieraan de beperking toe te voegen, dat niet allen het goed hebben gelezen, dat sommigen zich meer door persoonlijke gevoelens dan door wetenschappelijke overwegingen hebben laten leiden en dat weer anderen nagenoeg niet over het boek, maar des te meer over eigen stokpaardjes spreken.

Het lijkt mij nuttig hier — alvorens op het nieuwe boek in te gaan — nog even zeer in het kort de voornaamste inhoud van het Rapport te vermelden. Het is gebaseerd op een „Wereldmodel", d.w.z. men heeft gepoogd de ontwikkeling van de wereld als geheel te onderzoeken. Hiermee is tegelijkertijd een grote zwakte ervan aangeduid, omdat de verhoudingen tussen de toestanden in de verschillende delen van de wereld op een nog niet te voorspellen wijze kunnen veranderen (zo is het niet uitgesloten dat in een tot nu toe weinig geëxploreerd gebied geweldige, goedkoop te winnen belangrijke schaarse grondstoffen worden ontdekt).

Thans wordt dan ook o.a. onder leiding van de Nederlander prof. dr. H. Linnemann (Vrije Universiteit Amsterdam) een verfijning uitgevoerd die met regionale variaties rekening houdt.[3]) Deze zal zeer zeker een aantal afwijkingen te zien geven, waarvan we ook zonder uitvoerige ekonometrische of beschrijvend ekonomische studies nu reeds iets kunnen waarnemen. Zo zal de bevolkingstoename minder groot zijn dan volgen zou uit het wereldmodel (dat in dit opzicht op de berekeningen van de Verenigde Naties is gebaseerd) omdat in een aantal tropische gebieden nu al hongersnood heerst en in een aantal andere in de eerstkomende jaren is te verwachten. Indien de mensen dan niet direct van honger omkomen, zal toch hun weerstand tegen ziekten zo gering wezen, dat ze aan in die omstandigheden optredende (besmettelijke) ziekten zullen sterven. Dit wordt in het Rapport trouwens ook al aangeduid. In het bijzonder in het Nawoord wordt gewezen op variaties als gevolg van regionale verhoudingen: „De dingen gebeuren op punten van spanning, verspreid over de wereld en niet overal of tegelijkertijd op de gehele planeet."

Hoe dan ook, het wereldmodel werd gebouwd om de trend en de wederkerige beinvloeding van vijf belangrijke factoren te onderzoeken: snelle bevolkingsgroei, versnelde industrialisatie, wijdverspreide ondervoeding (en vergroting van de voedselproduktie), uitputting van niet-vervangbare hulpbronnen (minerale grondstoffen en de meeste energie leverende bronnen) en verslechtering van het milieu. De conclusies zijn zeer somber en komen alle daarop neer, dat de ter beschikking staande voorraden van een aantal grondstoffen en bronnen van energie onherroepelijk zullen afnemen tot een niveau waarop de winningskosten van de resterende voorraden zo hoog zullen worden, dat het verbruik en daarmee de materiële welvaart, zelfs in de rijkste landen, zeer sterk zal dalen. Al naar gelang van de verdere bij de berekeningen aanvaarde veronderstellingen, zal dit binnen één of anderhalve eeuw het geval zijn.

Het gaat er dan ook niet om, of de beperking van een bepaalde factor haar invloed tien of zelfs vijftig jaar vroeger of later doet gelden. Het enige wat men in dit verband kan veronderstellen of tenminste hopen, is, dat vóór de toestand nog veel erger wordt dan ze nu al is, door betere technische methoden uitputting van grondstoffen (vervanging door andere) van energiebronnen (gebruik van zonne-energie, kernfusie, enz.) en verdere vervuiling kunnen worden voorkomen. Dit is dan ook het standpunt, dat door enkele „liberale" economen wordt ingenomen, onder „liberaal" hier te verstaan diegenen die vertrouwen in de vindingrijkheid van de menselijke geest en daarmee in een blijvende vooruitgang. De belangrijkste exponent van deze richting is de winnaar van de Nobel-prijs voor economie, prof. dr. Paul A. Samuelson (pp. 57-59).

Zelfs indien we aannemen, dat de technologie tot dergelijke snelle, enorme veranderingen in staat zou zijn, betekent dit echter nog niet, dat binnen zeer korte tijd ook werkelijk ongekend grote veranderingen in werkwijze en mentaliteit van een zeer groot deel van de wereldbevolking zouden worden doorgevoerd.

De verre toekomst een ogenblik buiten beschouwing latende, mogen we wel stellen, dat de industriële ontwikkeling in de eerstkomende tien of twintig jaar nog niet zo ver zal zijn. Toch moet volgens de Club van Rome binnen de jaren '70 de snelle expansie door een duidelijke ombuiging naar evenwicht worden vervangen.

Dit zou helaas inhouden dat — zelfs indien de rijke landen, dat wil in dit verband zeggen de hoog geïndustrialiseerde landen, bereid en in staat zouden zijn, hun produktie belangrijk terug te schroeven — de onderontwikkelde gebieden nooit hun industrieën zover zouden kunnen ontplooien als zij zich dit voorstellen. Op dit aspect gaat de studie van Meadows c.s. niet in.

De met behulp van computers uitgevoerde, zeer ingewikkelde berekeningen zijn gebaseerd op bepaalde formules. Men heeft eerst hun juistheid getoetst aan series vrij nauwkeurige gegevens over een lange, nu afgelopen periode en vervolgens, door extrapolatie, de te verwachten ontwikkeling gedurende tenminste een eeuw berekend.

Prof. Dennis Meadows

In het interviewboek van Oltmans wordt dit op een heldere, goed begrijpelijke wijze door prof. Jay W. Forrester beschreven (pp. 223-237).[4]) Hij is de man die de computermodellen heeft ontworpen, die daarna zijn gebruikt door een team van door hem opgeleide „dynamische systeemingenieurs" onder leiding van Meadows. Hij wijst er uitdrukkelijk op, dat de belangrijkste „input" van een dynamisch-systeemmodel de beschrijvende informatie is die men erin stopt en de opvattingen en begrippen ten aanzien van invloeden en reacties op verschillende momenten in de werking van een

speciaal systeem. Tegenover de reeds genoemde Samuelson (en anderen), die als bezwaar tegen de studie o.a. aanvoeren het niet als afzonderlijk element gebruiken van de invloed van de prijzen van verschillende grondstoffen, stelt Forrester, dat prijzen intermediaire variabelen zijn, die zullen bepalen wie een toewijzing zullen ontvangen uit een beperkte grondstoffenvoorraad.

Alvorens de bespreking van het Rapport zelf te beëindigen, lijkt het mij nuttig nog iets uit het interview met Forrester te citeren: „Een verder voortsnellen van de groei zal vernietigender voor de huidige menselijke waarden en instellingen zijn dan een snelle vertraging van de groei. Maar het tot staan brengen van de groei zal zijn eigen geheel van spanningen in het leven roepen — die minder ernstig zijn dan de groei onbelemmerd en steeds substantieel voort te laten gaan. De boodschap van World Dynamics (d.i. het boek waarin Forrester een uiteenzetting heeft gegeven van het te gebruiken wereldmodel) en van het Rapport van de Club van Rome luidt: het negeren van spanningen nú zal tot nog grotere spanningen in de toekomst leiden."

Wanneer ik na deze inleiding een bespreking wijd aan enkele van de gedachten die in de 75 interviews zijn geuit, dan doe ik daarbij uit den aard der zaak een persoonlijke keuze, zulks te meer, daar ook vele van Oltmans' gesprekspartners zelf een zeer subjectief oordeel hebben gegeven, waarin ze zich bovendien in verscheidene gevallen honend over hun tegenstanders hebben uitgedrukt. Daarop zal ik niet ingaan. Wel wil ik erop wijzen, dat Oltmans' keuze, die uitsluitend gericht was op vertegenwoordigers van de westerse beschaving tamelijk eenzijdig is geweest: onder zijn 75 geïnterviewden zijn niet minder dan 47 Amerikanen (van geboorte of door naturalisatie), verder 9 Britten en 6 Nederlanders.

Als niet direct tot de Westerse cultuurgroep behorend kan men rekenen U Thant, de vorige secretaris-generaal van de Organisatie der Verenigde Naties, zodat er dan voor Canada plus het Europese Continent buiten Nederland nog 12 personen overblijven (Australië en Nieuw Zeeland zijn in het geheel niet vertegenwoordigd). Oltmans heeft het plan een analoge serie interviews met persoonlijkheden uit de Derde Wereld en het Sovjet-blok te organiseren.

Wat nu de inhoud van de vraaggesprekken aangaat: zij die het Rapport eerder schadelijk dan nuttig achten, vormen een kleine minderheid. Behalve degenen die zich niet los kunnen maken van de Westerse en vooral Amerikaanse materialistische visie (sterk economisch georiënteerd in een systeem dat totaal is gericht op ontwikkeling van nieuwe materiële welvaart), behoren hiertoe vooral enkele marxisten, die de overtuiging hebben, dat in een waarlijk socialistische wereldmaatschappij een veel grotere welvaart voor iedereen mogelijk zou zijn.

De bekende futuroloog dr. Herbert Kohn gaat (pp. 312-323) zelfs zover, te verklaren, dat in die omstandigheden met de huidige technologie de wereld duizend jaar lang twintig miljard mensen met een inkomen van twintigduizend dollar per jaar zou kunnen onderhouden. Hij meent ook, dat de arbeidersklasse opeenhopingen van mensen en urbanisatie prettig vindt.[5])

Belangrijker lijken mij de opmerkingen van de Zwitserse wetenschappelijke journalist Robert Jungk (pp. 116-124), volgens wie de mens zich humaan en sociaal veel verder kan ontwikkelen, waarbij hij als factoren noemt verbeeldingskracht, begrip voor het geheel en niet slechts voor onderdelen, vooruitzien in plaats van alleen reageren op bestaande verhoudingen, begrip voor de noodzaak van steeds weer nieuwe sociale veranderingen, goede samenwerking in groei, leren werken of spelen zonder direct doel, maar „omdat men het leuk vindt" en tenslotte verdere groei in wat Jungk noemt: „een soort toekomstantropologie".

De Fransman Edgar Morin, onder andere professor in de sociologie aan de Universiteit van Parijs, die overigens in grote trekken wel positief ten opzichte van het Rapport staat (pp. 382-389), is het met Jungk eens, dat een stationaire toestand — die volgens het Rapport noodzakelijk zal wezen om een grote debâcle te voorkómen — nooit is te bereiken. Hij meent, dat een dergelijk idee het gevolg is van verstrikt blijven in kwantitatieve en economische denkwijzen zonder rekening te houden met de totale menselijke ontwikkeling.[6])

Er is wel niemand die het Rapport als hoogste wijsheid aangaande de toekomstige ontwikkeling van het wereldgebeuren beschouwt en ook degenen die een zeer gunstig algemeen oordeel geven, wijzen op de noodzaak meer factoren en vooral sociale aspecten en interacties in het model te betrekken. In dit verband is aardig de opmerking van prof. Frank W. Notestein, president van de Population Council (pp. 403-407): hij neemt de studie alleen ernstig als „eerste academische vingeroefening". Prof. dr. J. Tinbergen (pp. 22-26) noemt het een zeer groot pluspunt, dat voor de eerste keer een poging is gedaan om het gecombineerde effect te schatten van een aantal nieuwe verschijnselen: de bevolkingsexplosie, de uitputting van energie en grondstoffen en de toenemende milieuvervuiling.

Merkwaardigerwijze noemt hij niet de toenemende discrepantie tussen bevolkingsgroei en beschikbaar voedsel, absoluut en

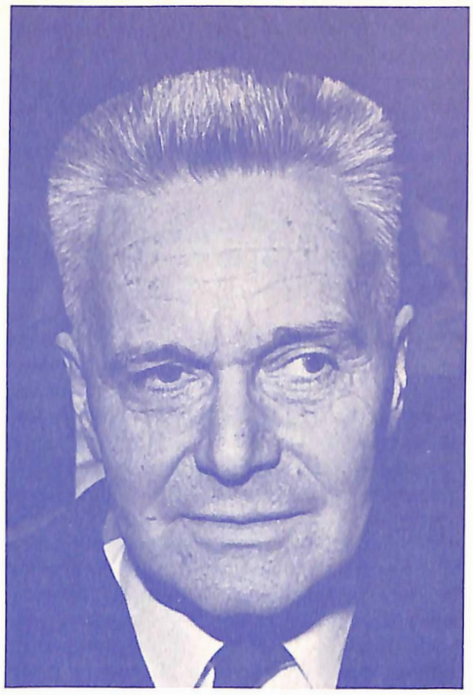

Prof. Tinbergen

regionaal (maar dat is ook geen nieuw verschijnsel). Dr. Sicco L. Mansholt (pp. 131-134) legt sterk de nadruk op de noodzaak van snelle oplossing van de bedoelde problemen en noemt het „zonder meer schandalig" dat we zijn overgelaten aan een privé-organisatie als de Club van Rome, omdat de afzonderlijke staten nog niet hebben begrepen, dat het noodzakelijk is, de aarde als één geheel te organiseren.

Thans nog eerst iets over Frank Notestein. Deze onderstreept de kritieke toestand waarin de wereld reeds nu verkeert, zoals hij zegt: „Het is volledig irrelevant hoeveel mensen de aarde onder bepaalde denkbeeldige, ver in het verschiet liggende, omstandigheden zou kunnen bevatten: het probleem ligt hier en nu." Ook volgens anderen moeten we, om te beginnen, naar de naaste toekomst zien. Zo wijst de wereld-

U-Thant

Dr. S. L. Mansholt

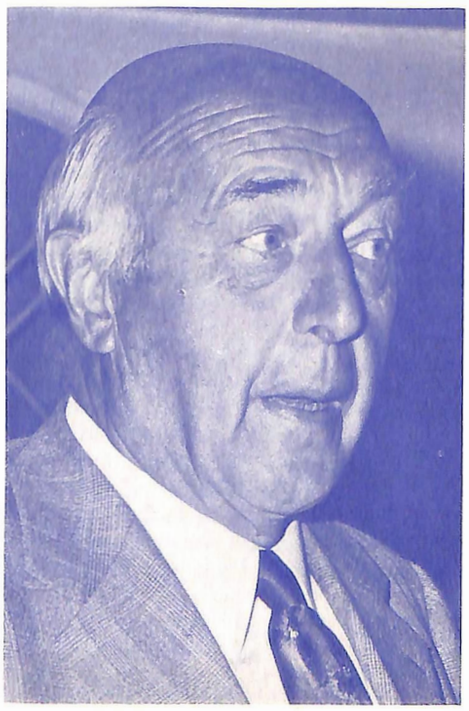

beroemde antropoloog mevrouw prof. Margaret Mead (pp. 27-33) erop, dat in de komende 25 jaar het grootste gevaar dreigt. Prof. Claude Lévi-Strauss, de enige, overigens zeer internationaal georiënteerde Belg in deze serie (pp. 164-169), ook een beroemd antropoloog, stelt geen uitdrukkelijke tijdslimiet in zijn interview, maar heeft een wereldvisie die nog aanzienlijk somberder is dan het Rapport stelt: „De menselijke soort volgt op het ogenblik een weg die kan en naar zijn mening hoogst waarschijnlijk zal leiden, niet naar haar verdwijning als soort, maar naar tragedies en rampen van enorme omvang. Hij toornt ertegen, dat de mensheid alleen rekening houdt met zichzelf en de belangen van alle andere vormen van leven daaraan opoffert.

Weer wel een tijdsgrens geeft John R. Platt, hoogleraar in de natuurkunde en de biofysica (pp. 61-64): we zouden slechts vijf tot tien jaar hebben om voor een aantal problemen een oplossing te vinden, als we er niet aan ten onder willen gaan. Ook Mansholt vindt de tegenwoordige ontwikkeling veel te langzaam. Naar zijn mening

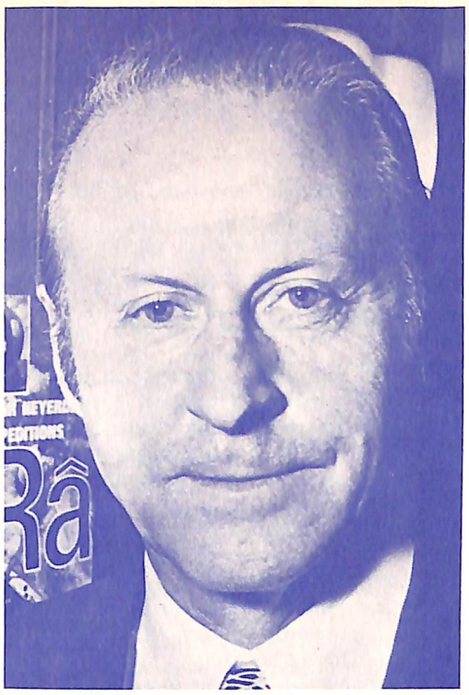

Thor Heyerdahl

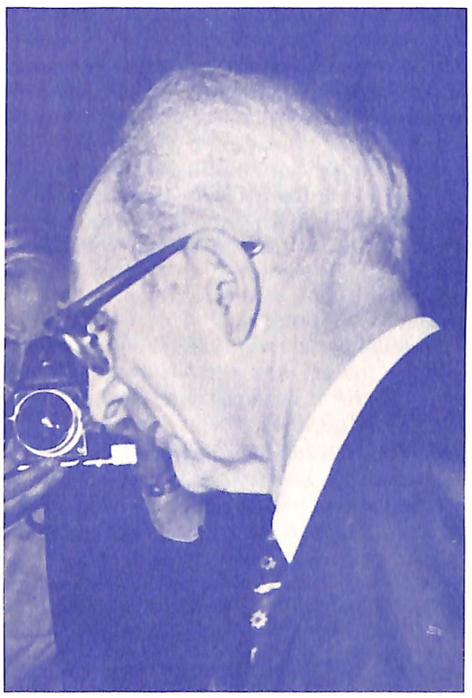

Prof. Claude Lévi-Strauss

is de allereerste grondstof waaraan we gebrek zullen hebben, voedsel. Als, naar hij denkt, het nog eens 20 of 30 jaar zou moeten duren voordat de mens kan komen tot het begin van de vorming van een doeltreffende wereldorganisatie, zou het te laat zijn.

Om deze bespreking niet al te lang te maken, beperk ik mij verder tot één onderwerp: de waarde van de zeeën en oceanen als voedselbron. Lester R. Brown (pp. 363-367) wijst erop, dat voor vele arme landen de dierlijke eiwitten uit de wereldzeeën een noodzakelijke aanvulling van de eiwitarme diëten in die landen zouden zijn.

Evenwel hebben de hoog geïndustrialiseerde landen, de Sovjet-Unie, Japan, de Verenigde Staten, de laatste jaren belangrijke bedragen geïnvesteerd in hun vissersvloten, in drijvende visfabrieken, in ver gevorderde technieken (sonar en radar) om de vis op te sporen en te vangen, in vloten die over alle oceanen rondzwerven. De arme landen kunnen daar niet tegenop, want hun ontbreken daarvoor zowel het geld als de middelen. Bovendien, maar daar gaat Brown niet verder op in, worden door deze nieuwe vangmethoden vele vissoorten radicaal uitgeroeid. In de Nederlandse uitgave van het Rapport treft men op pp. 146/147 een achttal diagrammen aan die de uitroeiing, de ene na de andere, van vier soorten walvissen illustreren. En George L. Small eindigt zijn boek The Blue Whale (De blauwe walvis)[7] met de opmerking: „De tragedie van de blauwe walvis is de weerspiegeling van een nog grotere, die van de mens. Wat is de aard van een soort die wetende en zonder goede reden een andere soort uitroeit?" Hierbij sluit tenslotte aan het interview met Thor Heyerdahl (pp. 414-417), de Noor die circa 25 jaar geleden met de Kon-Tiki een groot deel van de Pacifische Oceaan bevoer en die in 1970 met de Ra II de Atlantische Oceaan overstak. Hij wijst op de snel toenemende vervuiling van deze wateren; tijdens zijn laatste reis, die slechts 57 dagen duurde, zag hij op 43 dagen olievlekken drijven, en elke dag, zonder uitzondering, plastic vaten of nylon zakken of lege blikken of flessen of ander menselijk afval, ononderbroken, van Afrika tot Amerika.

In de Middellandse Zee is het nog erger; het drijvende oliedrab zet er zich vast tegen alle rotsen en vermoordt er alle strandleven, wat weer van de grootste betekenis is voor het zeeleven in het algemeen, omdat het meeste maritieme leven de één of andere fase van de levenscyclus op die rotsen doorbrengt, hetzij als eieren of als larven.

J. P. van Aartsen

Noten:

[1]) Dit is dezelfde die het nu met oud-minister Luns aan de stok heeft over diens houding ten opzichte van Nieuw Guinea.
[2]) Eén ervan werd gehouden met drie jonge, sterk geëngageerde Nederlandse arbeiders tezamen.
[3]) Analoge studies, iedere keer op iets andere wijze, worden thans uitgevoerd door Jay W. Forrester in de Verenigde Staten, Edward Goldsmith in Groot-Brittannië (o.l.v. Goldsmith werd, kort vóór het Rapport van de Club van Rome, een „Bluebook for Survival" uitgegeven, waarvan een voor Nederland aangepaste samenvatting in juli 1972 is gepubliceerd door de Raad voor Milieudefensie) en Amilcar Herrero in Latijns-Amerika, terwijl in Japan vier vergelijkbare onderzoekingen zijn opgezet.
[4]) Forrester publiceerde reeds in 1969 een studie op dezelfde methode gebaseerd over ontwikkeling in steden „Urban Dynamics".
[5]) Daartegenover stellen vele psychologen tegenwoordig, dat het bekende gedrag van dieren die doordat ze te weinig ruimte hebben agressief worden, bij mensen ook kan worden waargenomen.
[6]) Aan de ideeën van de enige andere Fransman die is geïnterviewd, Jean-François Revel, hoop ik binnenkort een afzonderlijke bespreking te wijden.
[7]) New York & London, 1971.

VERPLEEGTEHUIS „DE HORST" EMMEN

„De Horst" is een modern algemeen verpleegtehuis voor somatisch zieken, met 210 bedden. Begin 1973 is het eerste gedeelte in gebruik genomen; dit najaar zal de bouw geheel gereed zijn.

Voor de geestelijke verzorging in ons verpleegtehuis zouden wij thans gaarne in contact komen met een

GEESTELIJK RAADSMAN

Voor de functie-inhoud zouden wij willen uitgaan van de nota „ziekenhuispastoraat" van de Vereniging van Geestelijke Verzorgers in Ziekenhuizen. Honorering in nader overleg overeenkomstig de landelijke regeling.
De directie van „De Horst" is desgewenst gaarne bereid belangstellenden nadere informatie te verstrekken (05910 - 2 44 88).

Sollicitaties kunnen worden gericht aan de secretaresse van het bestuur: Mevrouw G. C. Otten-Kingma, Polenstraat 5 te Emmen.

HUMANISTISCH RAADSWERK (IV)

„Nu weten ze nòg niet...

... wat ze moeten doen. Ze lezen 't en gaan gewoon verder."
Aldus een van onze medewerkers na m'n vorige artikel.
Ik dacht anders, dat er al een waaier van mogelijkheden was aangeboden. En niet alleen door mij. In de jaren al vóór 1970 is over heel de wereld een krachtige humaniserende tegenstroom ontstaan. Met nieuwe vormgevingen, creatief en efficiënt. Provo, kabouters, milieustrijd, wereldwinkels. Actie voor vrijheid in abortus, homofilie en euthanasie. Integratie van seksualiteit. Alternatieve woongemeenschappen, strijd voor stads- en buurtherstel. Sensitiviteits- en relatietraining, democratisering van geestelijke gezondheidszorg, van onderwijs en arbeidsleven.
In de meeste gevallen is het nog maar een zwak begin. Maar je hebt het overal om je heen, ieder van ons kan inhaken op z'n eigen terrein. Elk front, hoe smalletjes ook, kan zich richten op humanisering van het bestaan, daarin betrokken raken.
Dit geeft perspectief aan je eigen kleine leven. Daarom ook is het geestelijke verzorging.

Woef!

Wakker Op Elk Front. Daar begint het. Bij mezelf. Anders kan geen mens me helpen, ook dit artikeltje niet.
M'n tandenborstel, de nieuwsberichten, m'n huisgenoten bij het ontbijt, daarin zitten reeds de momenten van uitzicht naar een menselijker wereld. En als ik ze niet vinden kan, dan verder zoeken. In het ochtendblad (welk?), op m'n werk, in m'n buurt, in de stad en ja ook bij het verbond! Je ontmoet anderen, die al veel verder zijn. Je kunt elkaar helpen, kritiek geven, op elkaar inspelen met steeds verdere reikwijdte.
Is het nu concreet genoeg? Weet u de sterk-humaniserende bewegingen of mensen niet te vinden? Schrijf ons dan, of bel (030) 31 81 45, 9-12 uur v.m.
Tenminste als u zelf zoeken en werken wilt.

Dit gekke was 't grote:

Altijd zelf beginnen, en betrokken raken op vermenselijking van het geheel. Nu nog iets kleins, iets gewoons. Trouwens, dit allemaal voor het geval onze medewerker gelijk heeft: dat het voor veel mensen nog concreter moet.
Is er in uw woonplaats een werkgroepje „geestelijke verzorging" of eenvoudiger: „menselijke contacten"? U kunt vragen of u mee kunt doen; of als zo'n team nog niet bestaat, het gaan maken. Wacht niet op ons, van u hangt het af.
Uiteraard wel in overleg met uw bestuur; en zo nodig, met advies van ons. Mocht u niet bekwaam genoeg zijn, vraag dan hulp aan mensen die het beter kunnen.
En laat de werkgroep ons haar adres opgeven. Dan kunnen wij u voorlichting zenden. En mensen naar u verwijzen, die naar Utrecht hebben geschreven of gebeld om hulp. Dat gebeurt honderden malen per jaar, uit alle delen van het land.

Niet alleen alleen

Voor iemand die hulp zoekt, is soms een goed persoonlijk contact voldoende. Maar meestal wordt hij nog beter geholpen, als hij met méér mensen tot uitwisseling komt in een groep.
Die uitwisseling hebben we trouwens zelf even hard nodig. We zijn toch niet de „gave" mensen, die iets zullen doen voor „zielige" anderen? Juist in zo'n ontmoetings- of communicatiegroep, wordt het verschil tussen hulpzoeker en -verlener, gerelativeerd. Je vertelt elkaar wederzijds waar je mee zit, hoe je bij elkaar „overkomt", en daar ga je op in.

Heeft U Uw contributie reeds betaald?
Zo niet, doe het dan NU !

(Er is ruim ƒ 100.000,— contributie nog niet betaald.)
Bij voorbaat hartelijk dank!

Overigens moeten we in die onderlinge relaties niet blijven steken, maar samen zoeken hoe ieder z'n eigen situatie creatief kan maken, ook naar buiten toe. En bij welke anderen je daarvoor aansluiting kunt vinden. Een goeie gespreksleider is wel nodig. Overleg eens met uw bestuur, met een sociale academie of een vormingscentrum of een instituut voor relatietraining.
Trouwens ook bij de individuele hulpverlening heb je meestal tevens advies nodig van deskundigen. Bijvoorbeeld een arts of een maatschappelijk werker. En zij hebben de aanvulling nodig van vrijwillig menselijk contact; ook uit oogpunt van preventie.

Wat kunnen wij precies?

Geen therapie of maatschappelijk werk. Wel menselijke ontmoeting in humanistisch perspectief.
Dat het van jezelf afhangt hoe je leven wordt, en van ons met elkaar hoe de wereld wordt. Elkaar wel steunen en stimuleren, niet op elkaar gaan hangen.
De enkeling die om hulp komt, is uitgangspunt van humanistisch raadswerk. Die enkeling wordt het best geholpen, als hij zich niet meer als machteloze ziet. Juist op dat dode punt van hem, kan hij een signaal worden, een dóórbreker naar menselijker verhoudingen.
Die enkeling zijn wij ook zelf. En een eenvoudig middel kan die kleine werkgroep zijn. Daaruit kunnen dan weer mensen worden afgevaardigd naar onze werkbesprekingen in regionaal verband.
Op sommige plaatsen zijn die regionale besprekingen opgeschort. Daar kunnen we weer een begin maken. Met nieuw perspectief.

Paul Kruyswijk

in dit nummer:

In de marge
pag. 2

Hoofdbestuur
pag. 2

H. S. H. B.
pag. 2

Samen overleven
pag. 3

Humanistisch raadswerk IV
pag. 6

Nieuws uit de gemeenschappen
pag. 6

Ingezonden brieven
pag. 7

Nieuws uit de Gemeenschappen

De gemeenschap Eindhoven en omstreken houdt op zondag 16 september haar jaarlijkse Buitendag – voor volwassenen zowel als kinderen – in het Vormingscentrum „Kapellerput", Somerenseweg 100, Heeze. Aanvang 10.30 uur.
Programma: 's morgens een lezing over „Natuurbescherming en natuureducatie", vervolgens pauze voor het nuttigen van de meegebrachte lunch, 's middags wandelen onder leiding van een tweetal natuurgidsen in de omgeving.

humanist

Verantwoordelijk voor de inhoud:
Hoofdbestuur H.V.
Eindredakteur: Direkteur H.V.
Lay-out: Lumax Utrecht
Druk: Lumax Utrecht
Redaktie-adres:
Humanistisch Verbond
Oudegracht 152 Utrecht
Tel.: 030 - 31 81 45

Rectificatie: De Humanist van 1 augustus jl. had genummerd moeten zijn 28-13. Onze excuses voor de gemaakte vergissing.
De drukker

INGEZONDEN BRIEVEN

Onze democratie

In zijn artikelen over „een mentaliteitsverandering" heeft de heer Ong in Humanist van 1 juli onder meer geschreven over „ons politiek systeem". In dit artikel geeft de heer Ong blijk van een geringe waardering en in feite van een afwijzing van de politieke democratie zoals die op het ogenblik in ons land wordt toegepast. Dat vind ik lichtvaardig en ook gevaarlijk.
De heer Ong schrijft: „Wij pretenderen een democratisch bestuurssysteem te hebben." Uit zijn woordkeus en trouwens uit zijn hele stuk blijkt, dat hij die pretentie niet heeft. Maar wij mogen onze mening uiten over het systeem, en kritiek uitoefenen op de regering en haar instellingen. Mij is geen enkel land bekend, waar men een ander dan het bij ons toegepaste systeem huldigt, dat een zo hartige kritiek als die van de heer Ong zou nemen. Laat ik hieraan onmiddellijk toevoegen, dat onze democratie verre van volmaakt is. Aan de politieke democratie kleven grote onvolkomenheden, met de economische democratie wordt nog pas een begin gemaakt, met de culturele democratie eveneens en de sociale democratie is vooral een kwestie van . . . mentaliteitsverandering.
Als wij oud genoeg zijn hebben wij ervaringen kunnen opdoen met de afwezigheid van de, zij het nog zo onvolmaakte, parlementaire democratie. Maar het is natuurlijk toch nog mogelijk, dat er een beter politiek systeem te vinden is. Wij kunnen het op dit ogenblik in de hele wereld nog niet vinden. En de heer Ong doet er geen aan de hand.
De heer Ong merkt onder meer op, dat de kiezer met het geven van zijn stem voor tenminste vier jaar aan de volksvertegenwoordiging een blanco mandaat geeft. De kiezer geeft altijd zijn stem voor vier jaar. Als de heer Ong de Eerste Kamer op het oog heeft, waarvan de leden voor zes jaar, maar „getrapt", worden gekozen, moet hij er bij vertellen, dat er een sterke stroming is, die de Eerste Kamer wil afschaffen en dat de verhoudingen in de Tweede Kamer bepalen welke regering aan het bewind zal zijn.
De heer Ong stelt, zonder verder bewijs, dat de volksvertegenwoordiging in werkelijkheid niet de macht heeft en wil uitoefenen om de belangen van de kiezers te bevorderen. Natuurlijk heeft de Nederlandse regering (evenals elke andere regering) geen onbeperkte macht. Dat zij niet de wil zou hebben „de belangen van de kiezers" te bevorderen is een onbewezen stelling. Tenzij de heer Ong meent, dat de „belangen van de kiezers" niet door de kiezers zelf worden bepaald. Zij hebben immer eens in de vier jaar het recht correcties aan te brengen en dat doen ze ook. En dat is nu de waarde van onze democratie.
Een klein beetje kennis van de politieke geschiedenis van Nederland en het lezen van de dagelijkse krant kan de schrijver trouwens leren, dat de volksvertegenwoordiging heel wat macht kan en wil uitoefenen.
In de volgende alinea staat, dat de volksvertegenwoordiging door „het zichzelf aangeprate gebrek aan deskundigheid" niet meer is dan een speelbal van machtige (want kapitaalkrachtige) belangengroepen. Waar en wanneer praat het parlement zichzelf ondeskundigheid aan? Die is er wel eens, maar elke volksvertegenwoordiger kan bij een deskundige van zijn keuze te rade gaan. Een zelfbewust parlement zal zich niet met een kluitje in het riet laten sturen. En als inderdaad machtige (en dat behoeven lang niet altijd kapitaalkrachtige te zijn) belangengroepen de lakens zouden uitdelen, dan zou het weinig uitmaken of er een regering van de ene („rechtse") of de andere („linkse") signatuur aan het roer is. De ervaring leert wel anders.
Verder: rijksdiensten als de Rijkswaterstaat, PTT, NS en Leger krijgen en hebben steeds meer belangen gemeen met andere economische machtsconcentraties. Vraag: Welke? En in welk opzicht? En is dat dan altijd zo verschrikkelijk?
Pas midden in zijn artikel stelt de schrijver de vraag welke inhoud het begrip democratie heeft. Hij blijkt daarbij te denken aan mentaliteitsverandering. Democratie zoals wij die kennen maakt mentaliteitsverandering gemakkelijk, doordat de vrije meningsuiting gewaarborgd is. Overigens zien wij door alle eeuwen heen (en ook nu) mentaliteitsveranderingen in zelfs de ergste dictaturen. Gelukkig.
Daarna staat er, dat bij het systeem dat de heer Ong voor ogen staat „zware en diep ingrijpende maatregelen" niet genomen kunnen worden zonder de instemming van het gehele volk. Dat betekent, dat één conservatieve ziel het vetorecht heeft. Misschien bedoelt de schrijver het niet zo, maar de kreet moet het voor de oppervlakkige lezer goed doen en het staat er dan toch maar.
Tenslotte stelt hij „structureel geweld" tegenover revolutionair geweld. De term „structureel geweld" is een gevaarlijk voorbeeld van taalvervuiling. Structureel geweld is namelijk geen geweld. En wie dit de mensen wijs wil maken maakt zich schuldig aan bedrog, tenminste als hij zelf beter weet. En onze generatie kan via de media dagelijks te weten komen wat werkelijk geweld is.

H. van Hulst, Gorssel

De dood van een volwassene

We mogen mevrouw Wertheim-Elink Schuurman dankbaar zijn voor haar uitstekende benadering van het Euthanasieprobleem. Eén opmerking: De opvattingen over de verhouding arts-patiënt, welke zij beschrijft en welke zij waardeert, zijn niet slechts van de tegenwoordige tijd, doch in feite inherent aan het systeem van vrije artsenkeuze voor de patiënt, alsmede van vrije patiëntenkeuze (-aanneming) voor de arts, dus aan de vrije, ongereglementeerde vestiging en praktijkuitoefening voor artsen, zoals wij die kennen. Ondanks de nadelen, welke dit systeem, ook in Nederland, tegelijkertijd met zich brengt.

P. H. van Terwisga, arts, Doetinchem

Humanisme en Quakerisme

Met belangstelling heb ik de „briefwisseling" over dit onderwerp tot nog toe gevolgd, daarbij mijn neiging tot het leveren van kritiek redelijk in bedwang houdend. Wat de heer Janssen Perio nu echter ten beste geeft dwingt mij wel tot het schrijven van een wederwoord.
Ik kan mij voorstellen, dat als je in een of andere vorm van „leiding" denkt, dat je dan óók wel zult moeten aanvaarden dat wat men het toeval pleegt te noemen, mede door die „leiding" zal zijn bepaald.
Je vraagt je echter wel eens af of de hierin „gelovenden" zich wel voldoende realiseren tot welke enorme absurditeiten je dan gaat komen.
Ik heb eens een dame voor de radio horen vertellen, dat zij het bestel van een hogere macht herkende in het feit dat zij na jaren bidden toch levend uit een concentratiekamp was gekomen. Net of die ZES miljoen joodse Europeanen niet tot hun God zouden hebben gebeden om redding.
Het idee, je te verbeelden dat je boven die ZES miljoen zou zijn „uitverkoren". Je moet dan toch wel heel erg met jezelf ingenomen zijn wil je tot zulke gedachten komen.
(Zelf viel mij het genoegen te beurt een prettige betrekking aangeboden te krijgen kort voor het uitbreken van wereldoorlog twee. Omdat ik „toevallig" uit Duitsland was teruggekeerd. In verband onder andere met de steeds duidelijker dreiging van Adolf de Waanzinnige met zijn geperfectioneerde oorlogsmachine. Nu zou ik persoonlijk kunnen geloven dat een „hogere leiding" deze oorlogsmachine in werking zou hebben gezet om mij zodoende aan een prettige baan te helpen, maar als je dergelijke conclusies gaat trekken, dan ben je naar mijn mening toch wel héél erg met jezelf bezig en ziet voorbij aan alle ellende van moord en vernieling, die daarna over ons arme Europa zijn uitgestort.)
Het spijt me wel voor al diegenen die zich zo intens met dergelijke „geloofszaken" bezighouden, maar uit de ontmoetingen tot nu toe met vertegenwoordigers van deze groeperingen kan ik nauwelijks een andere conclusie trekken, dan dat zij inderdaad heel veel, zo niet alles, op zichzelf betrekken. Een houding, die mij nu eenmaal bijzonder slecht ligt.
Wat dan nog dat christendom betreft, zou ik willen opmerken dat heel erg veel mensen „helaas" bijna uitsluitend daardoor gevormd werden. Wat ik dan liever een verlies- dan een winstpunt zou willen noemen. Dat wij, dus ook de buitenkerkelijken, onze morele beginselen uitstekend van of via het christendom zouden hebben verkregen, is echter té simpel gesteld en derhalve onjuist.

P. Blauw, Weil (L).

(Discussie gesloten ! Red !)

Negativisme of het tegendeel?

„Bloedbad in Mozambique geen incident" — „Tegen verontreiniging door chemisch afval is geen wet opgewassen" — „Bij Bochum mineraalwaterbron door chemisch afval vergiftigd" — „Rijnmondse (petro) chemie moet illusie van absolute veiligheid laten vallen" — „Duizenden vogels in het Rijnmondgebied sterven een verlammingsdood" — „Amerikaanse bombardementen op Cambodja gaan straks onder een ander etiket door" — „Werkgevers wijzen gemeenschapsvoorzieningen aan als de grote inflatiebron" — „Gevaar schadelijke stoffen in veevoeder blijft (hexachloorbenzeen en DDT)" — „Miljoenen mensen en dieren sterven de hongerdood in Afrika" — „In Latijns-Amerika neemt de ongelijkheid en armoede toe" — „Onvrijheid van meningsuiting in oostbloklanden" — „Het Watergate-riool" — enz.

Dit zijn zo maar enkele krantenkoppen boven berichten van één dag. Wanneer ik week in week uit, in dag- en opiniebladen het handelen van ons mensen volg en dan de plus- en minpunten daarvan tegen elkaar afweeg, vallen de pluspunten in het niet.

Nu vraag ik mij af, wat kunnen wij georganiseerde humanisten doen tegen een zee van onrecht en misdaad terwille van het gewin, waarvan onschuldigen en het leven de dupe worden?

Want wij mensen zijn het die dit doen, bewust of onbewust. Mentaliteits- en maatschappelijke structuurverandering is vandaag aan de dag in. Maar weten we eigenlijk wel wat deze kreet inhoudt wanneer ze gerealiseerd zou worden?

We zouden mijns inziens moeten beginnen met te erkennen dat geen mens heeft kunnen bepalen met welke geestelijke en lichamelijke vermogens hij geboren zal worden en van welk geslacht, noch enige invloed heeft kunnen uitoefenen in welke wieg hij zal komen te liggen, bij de rijken, de bevoorrechten of de zwarte, gele, rode of blanke ontrechten, noch heeft kunnen uitmaken of hij onder gunstige of ongunstige omstandigheden zal opgroeien, welke kansen zij/hij zal krijgen zich gezond naar geest en lichaam te ontplooien.

Hieruit zou weer moeten volgen, dat geen mens, man of vrouw, waar ter wereld ook, zich méér of minder kan gevoelen dan zijn medemens. Dit zou mijns inziens betekenen, dat macht — die tot nu toe meestal berust op gewetenloosheid, bedrog en geweld — zou moeten berusten op algemeen erkende kennis, rede en geweten, in dienst van allen. Macht is dan geen middel tot overheersen en uitbuiten, maar een middel tot dienstbetoon aan het *welzijn* van de gehele wereldbevolking. Onze opvoeding zou permanent moeten zijn, daar de mens volgens mij nooit volleerd is, zeker niet in de kunst om met elkaar vredig te leven en de natuur te eerbiedigen.

Terwijl ik dit neerschrijf heb ik de neiging mijzelf te zien als een onverbeterlijke utopist, maar ik kan niet anders.

Het vorengaande versta ik onder het humaniseren van onze door en door bedorven wijze van samenleven. Als wij dit niet kunnen waarmaken in samenwerking met alle goedwillende en denkende medemensen, dan heeft volgens mij het menselijk bestaan zijn waarde verloren en wacht ons alleen de totale ondergang van onze soort.

Negatief? Misschien, maar wie bewijst mij het tegendeel?

A. E. Kapitz, Rotterdam

Van zelfontplooiing naar persoonlijke weerbaarmaking

Ik ben al jarenlang lid van het H.V., ik heb heel dikwijls geprobeerd om het hier nu volgende uit de doeken te doen en ik probeer het nu nog eens: wat zoek ik in het humanisme en wat zoek (en vind) ik binnen het Verbond? . . . hardnekkige vragen die ik niet *alleen* kan beantwoorden en die ik daarom voortdurend terugspeel naar de anderen (die helaas niet schijnen te snappen waar het voor mij om gaat . . .) het gaat, zeggen ze om „zelf-ontplooiing" en dat kan ik beamen, en ook die medeverantwoordelijkheid voor de samenleving zie ik zitten (voor mijzelf, de anderen nemen het daar dikwijls niet zo nauw mee). Maar er blijft een (groeiend) probleemterrein voor mijn gekwelde geest over en dat is de spanning (polarisatie ook) tussen de persoon en de collectiviteit, de druk op en de frustratie van persoonlijke idealen, verwachtingen, hoop, menswaardigheid, etc. En *daarop* geeft (of heeft) het Verbond nauwelijks een goed antwoord, daarop krijg je vage adviezen, vermaningen die nogal moralistisch (na-christelijk) aandoen, die toch eigenlijk weer neerkomen op „persoonlijke aanpassing" en „persoonlijke oefening-naar-nog-méér-tolerantie voor de pressie der collectiviteit". Een doorsnee humanist durft nog niet óngehoorzaam te zijn tegenover de eisen van de samenleving. Figuren als Milikowski en Weinreb (zomaar als voorbeelden, willekeurig gekozen, niet op ingaan s.v.p.) zijn echt geen gangmakers, geen populaire mensen in het H.V. De stijl van dit blad is gemiddeld een goede indicatie voor de ijver waarmee de goede humanist ernaar streeft om „medemenselijkheid" te vertalen met „medeburgerschap" (waarmee geïllustreerd is dat we nog niet losgeweekt zijn uit de aangeleerde fictie dat je als mens slaagt als je een schijnbaar-oppassende burger bent).

Is het eigenlijk niet wreed van ons om ons zelf (en elkaar) gevangen te houden in het denkbeeld (dwanggedachte?) dat medemenselijkheid, medeverantwoordelijkheid, saamhorigheid, slechts in de huidige, gangbare burgerschaps-vormen kan worden be-leefd? Mensen hebben rechten èn verplichtingen, het gaat om nemen èn geven . . . en dat vergeten zovelen, de bandeloze consumptie viert helaas hoogtij, jawel . . . maar cursussen in burgerschapskunde en in fatsoen-tegenover-het-bestaande schieten volkomen te kort ten aanzien van de ingewikkelde *nieuwe* problemen van deze eeuw. Die problemen verstikken de enkeling (geleidelijk en soms versneld), ze ondermijnen onze tussenmenselijke relaties, ze doen onze huizen en ons grondwater verzakken (letterlijk/figuurlijk), ze bederven onze stofwisseling, ze worden te groot en te diepgaand voor onze verbeelding (en voor onze regeringen). Kortom, wàt is een „goede, aangepaste, medeverantwoordelijke burger"? Van wèlke natie, van de wereld, nu of toekomstig? Van ónze cultuur of een andere? Zoals de statistieken en de nieuwsberichten aantonen, worden de leefomstandigheden voor te veel mensen te moeilijk (ongevallen, ziekteverzuim, tranquilizers, agressiviteit). *Daarom* verwacht en hoop ik op een humanistische aanmoediging tot persoonlijke weerbaarmaking. Hoe maak ik mezelf beter weerbaar tegen de pressies van de collectiviteit? Door een grondige herwaardering van mijn rolgedrag en van de eisen die „men" aan mij stelt, om te komen tot een drastische beperking van het aantal tijdrovende „vanzelfsprekendheden" (bijvoorbeeld: verjaarsvisites, recepties, etentjes-met-relaties) en uitbreiding van sommige „creatieve bezigheden" (wandelen, fietsen, yoga, nadenken, muziek beluisteren, discussie).

Kortom . . . tot een duchtige herwaardering van onbenullige gewoonten in het licht van essentiële wenselijkheden en noodzaken. Het is ontstellend, om telkens weer te constateren hoezeer de mensen zich bezighouden met futiliteiten en onbelangrijke puntjes en daarmee hun dagen vullen, met een vasthoudendheid en een toewijding „een betere zaak waardig". De mensen bewegen zich als mieren haastig van de ene affaire naar de andere bijzaak en komen daardoor niet tot zicht-op-structuren. *Daarom* zijn ze weerloos tegenover de reclame, de propaganda, de negatieve beïnvloeding door anderen; er zijn figuren die menen zich weerbaar te kunnen maken door lange haargroei, door werkweigering, door sex-en-soul. Sub-cultuur en anti-establishment zijn even tijdelijk als blik-bier-blijheid . . . voor mij geen uitkomst langs die weg. Maar wel een oplossing voor mij door de *weigering* mij te laten duwen-waarheen-ik-niet-wil, mij te bemoeien met mensen-die-mijn-zelfontplooiing-hinderen. Ben ik dan elitair, eenzelvig, onsociaal? Ik geloof van niet, want de kudde kan verdomd hinderlijk zijn voor de zelfontplooiing en derhalve voor de evolutie-van-de-persoon. Welke humanist staat er nu op om mij op mijn „ontsporing" te wijzen en mij te herinneren aan de zogenaamde medemenselijkheid-als-solidariteit-met-de-kudde (dat is kleverige groepsbinding)?

Laten we in dit blad een gedachtenwisseling openen over de *persoonlijke weerbaarmaking*, laten we er persoonlijk diep over nadenken en elkaar helpen om duidelijkheid-voor-onszèlf (geen eensgezindheid s.v.p.) hierover te krijgen. Weerbaar kan ik mijzèlf maken, niet een ander. Maar de ander kan mij wel vertellen *hoe* hij het zèlf geklaard heeft. Ziet u er iets in?

H. R. O. Snijder, Den Haag